

oktatás, ennek ellenre a jegyzék tartalmaz anatómia- és gyógyszerészeti könyveket is. V. Philosophi – a Ratio studiorum előírásai szerint Arisztotelészt kell követni a filozófiaoktatásban, ennek megfelelően ezen művek felülreprezentáltak a gyűjteményben. Szintén fellelhetők a dialektikakötetek, természetfilozófiai értekezések, erkölcsfilozófiai, államelméleti és politikatudományi munkák. VI. Ius canonicum – a kánonjogi művek vannak túlsúlyban, de nem hiányoznak a könyvtárból a jogtudományi lexikonok, kézikönyvek sem. Az egyháztörténelmi szövegek a jó stílus elsajátításának eszközei voltak, így elkülöníthető a historia szakcsoport is, viszont a kéziratból hiányzik ez a rész, de a duplumok jegyzéke utal erre a szakcsoportra.

A Ratio studiorum 1586-os kiadása hangsúlyozta, hogy a jezsuiták könyvek nélkül olyanok, mint a fegyvertelen katonák. Ennek szellemében gondoskodott az egyetem a könyvtárról, amely igen fontos részét képezte az intézménynek.

A kézirat összesítve körülbelül 2200 tételt tartalmaz, viszont a könyvjegyzék nagy valószínűséggel nem teljes, így nem is lenne helyes a más itáliai jezsuita könyvtárak állományával való összehasonlítás. A kötet második felében található a szakrendes könyvjegyzék, valamint a duplumok jegyzéke. Ezt követi a személy- és helynevek mutatója, mely különös odafigyeléssel készült.

Könyvtártörténeti forrásfeltárás szempontjából reprezentatív műről van szó, viszont tartalmi és kronológiai felépítése kapcsán nem mondható el ugyanez. Számomra az lett volna logikus, ha a történeti áttekintést követi a könyvtár állományának, a könyvjegyzéknek az elemzése és nem fordítva. Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy Száraz Orsolya hasznos munkával járult hozzá a jezsuita dokumentumok felkutatásához, részletes elemzései művelődéskutatási szempontból sem elhanyagolhatóak.

Szegedi Éva

Textológia – filológia – értelemzés

*Czifra Mariann – Szilágyi Márton (szerk.): Textológia – filológia – értelemzés
(A 18–19. századi irodalom).*

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2014. 410 old.

A Szilágyi Márton és Czifra Mariann által szerkesztett *Textológia – filológia – értelemzés: Klasszikus magyar irodalom* voltaképpen konferenciakötet, egy 2013-ban Miskolcon megrendezett konferenciáé, amely egy háromrészes konferenciasorozatnak volt a záróakkordja (az első két konferencia hasonló megközelítésben a régi és 20. századi magyar irodalmat tárgyalta). Mindenféleképpen kijelenthető, hogy a fent említett cím jól tükrözi, mire is vállalkozik maga a kötet, ennek a vállalkozásnak a természete pedig értelemszerűen kihatással van a kötetet alkotó szövegek milyenségére is. Ez elsődlegesen azt jelenti, már így előljáróban is érdemes hangsúlyozni: a kötet ugyan rendelkezik egy sajátos globális kohézióval, de ennek

ellenére anyaga bizonyos értelemben meglehetősen heterogénnek mondható (ami egy konferenciakötet esetében egyébiránt persze nem feltétlenül meglepő). Ez egyebek mellett éppen abból adódik, hogy a cím nem egyszerűen szervesen illeszkedő címkeként működik, hanem magának a kötetnek a tényleges tárgyát is igyekszik kijelölni, s ilyesféleképpen az, hogy *Textológia – filológia – értelemzés: Klasszikus magyar irodalom* a tanulmányok egyfajta legkisebb közös többszörösévé válik, lévén, hogy ez a kijelölt tárgy a maga tágasságában nehezen megragadható egy-egy aspektusának, szeptének felvillantása, konkretizálása nélkül, különösen ha figyelembe vesszük azt is, hogy – amint arra Kecskeméti Gábor a kötet

előszavában rámutat – egy egyre inkább rugalmas- és dialógikussá váló gondolkodási paradigmáról, annak alkalmazhatóságáról, gyakorlatba ültetéséről is körvonalazni igyekszik egyfajta képet a (három) konferencia anyaga.

Ebből az okból kifolyólag elmondható, hogy komoly tétellel bír a kötet szerkezetének kialakítása, strukturálásának mikéntje. A szerkesztők a kötetet tematikus kritériumok mentén tagolták változó terjedelmű egységekre, ami, ha helyenként megfigyelhetőek is apró következetlenségek (amint arról még szó esik), az anyag milyenségét tekintve kétségkívül szerencsésebb elgondolás, mint példának okáért egy kronológiai elvű vagy az eredeti szekciórendet átmentő szerkezet, minthogy nagyobb fókú rendszerező erővel bír. Szintén növeli a kötet belső kohézióját a két legáltalánosabb tárgyú szöveg (voltaképpen magától értetődő) egymás mellé rendelése és hangsúlyos nyitópozícióba helyezése egy egység (*A textológiai reflexió időserűsége*) részeként: Szilágyi Márton írása (a nyitóelőadás írott-átformált megfelelője) előredobott összegzésként beszél egyebek mellett a filológia helyzetének, megítélésének pozitív irányú változásáról általában, új perspektívákról (például a genetikus szemlélet és az elektronikus/hálózati forma témyeréséről), élő és revidált formában új-jáéledő projektekről (a Csokonai- vagy az Aranykiadás), ahogy a kötet (és konferencia) jelentőségéről is: egy, a filológiaelmélet által korábban alig tárgyalt, de nagy jelentőségű, sajátos jelenségeket felmutató korszahoz kapcsolódó problémák kerülnek itt feldolgozásra. A szövegforrás alapú kiadás módszerének elméleti hátterét felvázoló és (noha a nyomtatott kiadások létjogosultságának elvitatása nélkül, de) általában az elektronikus forma előnyeit (példának okáért a genetikus megközelítés érvényesíthetőségét, a rugalmasságot, különféle rendezési elvek mellérendelő együtt létezésének, a szövegek kapcsolatainak a szegmentumok szintjéig lebontott dinamizáltabb összekapcsolásának lehetőségét) tárgyaló második tanulmány pedig, Debreczeni Attiláé konvergenciapontként teszi jelöltté szövegek egy markáns csoportján belül az egyes írások összekapcsolódását: a húsz tanulmány közül mindössze hét

nem érinti az elektronikus/hálózati kiadás vagy legalábbis a digitalizálás kérdéskörét.

Ami a többi nagyobb egységet illeti, általában (talán az utolsó kivételével, amint arról még szó esik) igazolják, hogy a szerkesztők koncepciója jól működik. A második szakasz, *Teoretikus dilemmák a szerzői kritikai kiadásokban* címmel képes meggyőzően összefogni az alárendelt szövegeket a többi szakasz tanulmányaitól elválasztható halmazként a *szerzői kiadás* mint közös fókuszpont hangsúlyozásával, még ha maguk a szövegek eltérő aspektusait domborítják is ki a problémakörnek. Bodrogi Ferenc Máté Kazinczy *Szép Literaturájának* példáján keresztül értekeznek a mű eredeti megjelenési formájának, az esztétikai-tipográfiai síknak a jelentőségéről-jelentésségéről (Kazinczy számára és általában), és arról, hogy ez a dimenziója a műveknek hogyan menthető át egy modern szövegkiadásba. Czifra Mariann szintén Kazinczy, ezúttal egy 19. századi, Toldy és Kazinczy Gábor által sajtó alá rendezett szövegcsoporthoz kapcsolódva veszi számba a szövegkiadás bizonyos külsődleges (filológián túli) feltételeit a 19. század és a jelenkori helyzet vonatkozásában, olyan szempontokat érintve, mint a pénzügyi és intézményes háttér, a szöveg aktualitásának jelentősége, a szerző integritásának kérdése, a technikai feltételek és körülmények, munkamódszerek vagy akár az elvárt terjedelem. Granaszló Olga és Orbán László szintén Kazinczyval foglalkozik, de más-más szöveggel és más-más módon. Előbbi egy konkrét kiadás, az életrajzi szövegek kiadásának előkészületei felől közelíti meg a Kazinczy-problémakört, ismerteti a vállalkozás bizonyos előzményeit (Abafi-kiadását), Kazinczy életrajzi szövegeinek (személyes, anekdotikus) stílusát, illetőleg azt a technikát, amely szerepet játszott abban, hogy ilyen jellegű szövegekkel számolhatunk (Kazinczy mindenre kiterjedő jegyzeteire támaszkodó munkamódszere), és igyekszik megállapítani, hogy milyen forrásszövegeket (cikkek, jegyzetek, levelek) szükséges a kiadásba beemelni, ha az teljességre törekszik, felmérve a lehetséges nehézségeket is. Utóbbi Kazinczy levelezését tanulmányozva villantja fel Kazinczy kommunikációs taktikáinak-stratégiáinak néhány jellemzőjét, kiemelve azt, hogy mekkora

jelentőséggel bírnak a Kazinczy-levelek papírformájú kiadásokban nehezen bemutatható szövegvariánsai (akár tehát a Kazinczy-féle hálózat- és manipulatív szerepépítést jól szemléltető másolatai is a szerző egy 1818-as, Festetics Györgynek küldött levelének, amelyeket Kazinczy néhány kommentárral megtoldva, de egyébként változatlan szöveggel továbbít néhány gondosan kiválasztott barátjának). S. Varga Pál tanulmánya Arany Jánossal foglalkozik; konkrétan azzal, hogy Arany verseinek kiadásához mely forrászövegek szolgáltak „a textológiai legjobbnak ítélt[he]t[ő] forrást”, s végső soron úgy találja, néhány kivételtől eltekintve (ilyen az S. Varga által külön is tárgyalt *Leányomhoz*) Arany alkotói gyakorlatának és felfogásának jellemzőiből adódóan ez általában a versek kiadásra előkészített, véglegesnek szánt (autográf) tisztázata, az 1867 előtti szövegek esetében pedig az Arany felügyeletével kiadott *Összes Munkák*. Kazinczynál szintén későbbi szerző, ezúttal Mikszáth a tárgya Hajdu Péter tanulmányának; Hajdu példákat ad arra, hogy az uralkodó szemléletmód és az igények átalakulása milyen következményekkel jár egy nagyobb terjedelmű szerzői életmű sorozatjellegű kiadására nézve, s Mikszáth kapcsán egyéb textológiai problémákra is felhívja a figyelmet, példának okáért a helyesírás modernizálásával (szándékoltan rossz helyesírású szövegek) és a műfaji besorolással kapcsolatban potenciálisan felmerülő nehézségekre (Mikszáth narratív jellegű nekrológiai, novellaként vagy akár tanulmányként újrahasznosított regényrészletei, általában többes besorolhatóságú szövegei kapcsán). Végül Orosz Beáta visszatér a század elejéhez (s az előző végéhez), hogy a Csokonai-művek szövegforrás alapú kiadásának bizonyos tanulságairól beszéljen, különös tekintettel a Csokonainál viszonylag gyakori forrásértékű másolatok problémakörére (s ezen belül példának okáért arra, hogy mit tud kezdeni a szövegkiadó az autográf változatban egyáltalán nem létező *Georgicon*-fordítás szövegével, amely több, egymással összefüggést mutató és Csokonai autográf javításaival ellátott másolat formájában maradt fenn). A szerzők közelítésmódjai, választott példái tehát igencsak sokfélék, látszik ugyanakkor, hogy az osztályozó kritérium kijelölése képes ezeket zárt

egységként működő rendszerré szervezni; csupán az nem világos, hogy a szakaszon belül mi indokolja a tanulmányoknak ezt a sorrendjét.

Hasonlóképpen jó megoldásnak tűnik, hogy a szerkesztők különálló szakaszként rendezték egybe a *Kollektív szövegforrások kiadásának kérdéseit* tematizáló szövegeket. Porkoláb Tibor a francia háborúk inszurrekciós költészete szövegeinek kiadását szorgalmazza, leírva ezen szövegek tematikus egyformaságát (pro Deo, Rege, Patria), formai és nyelvi variabilitását, tipikus médiumait (röpirvek, kéziratban terjedő szövegek, ritkábban hírlapok), hangsúlyt fektetve azokra a problémákra is, melyek a kiadás során felmerülhetnek (a keltezés és attribúció nehézségei, hasonló jellegű, de ezektől világosan elkülönítendő szövegcsoportok létezése – Porkoláb egyebek mellett a reguláris erőket dicséző írásokat hozza fel példaként); Gábori Kovács József a Pesti Hírlap anyagából kiindulva szemlélteti, hogy milyen problémákat vet fel az anonim vagy pszeudonim publicisztikai szövegek kiadása, és felvázol egy módszert ezek szerzőinek azonosítására, ahogy egy új kiadás tervezetét is, ennek alapelveivel együtt (minden ismert írás megjelentetése, az egyértelműen azonosított és csupán valószínűsített szerzőség jelölt megkülönböztetése, az attribúciót megalapozó érvelés ismertetése); Steinmacher Kornélia a kiegészítést közvetlenül megelőző időszakból hoz fel példákat olyan problémákra, melyekkel a korabeli élcsepapírok (ez esetben az *Üstökös* és a Bolond Miska) kiadására vállalkozó filológus szembesülni kénytelen: a 21. századi kutató számára már nehezen dekódolható, a maga idejében aktuális humor által célba vett személyek, jelenségek, illetve az anonim szerzők azonosításának, a szándékos elírások és sajtóhibák megkülönböztetésének nehézségei, az illusztrációk problematikája – ebben a sokféleségben szintén körvonalazódik egyfajta egység, már csak a szerzői kiadások kérdéskörétől való eltávolodás okán is. Egyedül Labádi Gergely szövege lóg ki valamilyen mértékben a többi közül: Labádi ugyan kiemeltként kezeli az episztolák kiadásának példáját, de más természetű példákat (így Dugonics szövegeit is) bevon a többi, ehhez a szakaszhoz tartozó tanulmánynál teoretikusabb fókuszú írásába, amely

elsődlegesen azt boncolgatja, hogy a szöveg materiális kötöttségei (ha rendelkezik ilyenekkel), specifikus formája, formátuma hogyan jeleníthető meg egy szövegkiadásban, s ennek kapcsán hosszasan eseteli a rugalmasan alakítható xml-alapú elektronikus kiadások jellemzőit és előnyeit.

A negyedik szakasz címe (*A nem szépirodalmi szövegek textológiai dilemmái*) már valamivel kevésbé szabatos, minekutána az eddigiekben sem feltétlenül szépirodalmi szövegekről esett csupán szó, a szerzői szándék ugyanakkor ez esetben is transzparensnek látszik: ez a szerkezeti egység elsődlegesen a második szakasszal áll szemben mint a szerzői jellegű kiadások egy másik, eltérő természetű kategóriája. Mint leíró cím, továbbá, minden kétséget kizáróan megállja a helyét. Aligha tekinthetők szépirodalmi alkotásoknak Szerdahelyi és Schedius Balogh Piroska tanulmányának tárgyát képező latin nyelvű esztétikaelméleti munkái, melyekkel kapcsolatban a szerző elsődlegesen egy tervezett kiadás felől nézve alapvető szempontokat sorol fel: többek között az eredeti nyelv jelentőségét (a latin a korszakban afféle magyar szakregiszter és a nemzetközi tudományos kommunikáció nyelve lévén), annak lényeges mivoltát, hogy a fordítás és a kiadás képes legyen tükrözni az eredeti munkák szerzőinek jellemző szemléletmódját (a Schedius-mű személytelen stílusú, organikus strukturáltságát, Szerdahelyi szándékolt spontaneitását), s nyilván azt is igyekszik megállapítani, hogy mindez milyen módszerek révén érhető el. Paullus Wallaszky Bátori Anna-tanulmányának középpontjában álló, historia litteraria jellegű munkáját is nehéz lenne szépirodalomként jellemezni; Bátori is a tudományos diskurzus egy sajátos, korabeli formájaként dolgozza fel, tanulmányozva a munka (és más historia litteraria) kompilációs és jegyzetelési technikáját, és felhívva a figyelmet az ilyen munkák mutatóinak tartalom- és transztextuális/információs hálózatképző funkciójára és erejére, ahogy arra is, hogy ezen műfaj esetében az optimális befogadói stratégia egyfajta „kompilációs olvasásmód”, a művekbe épített sajátos keresőeszközöket (úgy mint a mutató) kihasználó nem lineáris tájékozódás a szöveg(ek)ben. A Kölcsey Ferenc országgyűlési tevékenységét

dokumentáló iratok, melyeknek a konferencia előtt néhány évvel megjelent kritikai kiadásában érvényesített szempontok egy részéről számol be Völgyesi Orsolya, ezek típusait (követjelentések, beszédek-felszólalások, üzenet- és felirattervezetek, üdvözlő iratok), az alapvető releváns szövegforrásokat (a jelentések – jellemzően nem autográf, de Kölcsey által jóváhagyott – tisztázatai, fogalmazványai; az egykorú helyszíni lejegyzések, melyeknek gyakran mindegyike főszöveggént kezelendő a nagyfokú eltérések miatt; az alsótábla módosításait nélkülöző eredeti fogalmazványok a tervezetek esetében), illetve az ezek kapcsán felmerült gyakorlati problémákat listázva és fejtegetve szintén nem éppen szépirodalmi természetűek. Az összetartozásnak és elkülönülésnek (más szövegcsoportoktól) ez a szintje pedig alighanem elégséges mértékűnek mondható ahhoz, hogy az itt is érvényesülő heterogeneitás dacára egybentartsa koherens szakaszként a három szöveget.

A meglehetősen semmitmondó *Textológia és értelmezés* címet viselő utolsó nagyobb egység szervezőelve ezzel szemben azonban már nehezebben azonosítható. Kézenfekvő lenne némi rosszhiszeműséggel azt feltételezni, hogy a szerkesztők egyszerűen azokat a szövegeket helyezték el itt, melyeket nehéz lett volna az ezt megelőző szakaszok valamelyikébe inkorporálni, ez a feltevés ugyanakkor nyilvánvalóan nem állná meg a helyét. Mindjárt a legelső, ebbe a szakaszba sorolt tanulmány, Biró Annamáriáé voltaképpen könnyen elhelyezhető lett volna a második szakaszban: tartalmát tekintve mindenféleképpen közelebb áll (példának okáért) Orbán László írásához, mint (megintcsak példának okáért) Hermann Zoltánéhoz, minthogy az Aranka-levelezés kiadását szorgalmazva írja le Aranka hálózatépítési stratégiáit, miközben rámutat számos problémára is azt illetően, hogy hol kéne meghúzni a korpusz határait (felteszi egyebek mellett azt a kérdést, hogy a Nyelvmívelő Társaság által kiküldött és megkapott kollektív feladóval vagy címmel rendelkező, illetőleg az Aranka által bizonyos értelemben lemondása után is kisajátított titkári pozíció többi betöltője által titkárként megfogalmazott vagy aláírt levelekkel mi a teendő), megfogalmazva két lehetséges választ a formált alanyként

felfogott levélíró és annak mint szerzőnek az integritása, illetve a hálózatelmélet perspektívája felől. Csonki Árpád tanulmánya, amely Peretsenyi Nagy László és mások (Pálóczy Horváth, Etédi Márton, sőt Dugonics) munkáiból és korabeli megítéléséből kiindulva érvel egy nem életműközpontú kiadásban gondolkodó elképzelés mellett, amely nem választaná le Vörösmartyt a korszak eposzi hagyományának kontextusáról, bizonyos értelemben szintén átemelhető lenne egy másik szakaszba, leginkább a harmadikba: az eposzi jellegű szövegek műfajközpontú elvet érvényesítő együttes kiadásának elgondolása rokonítható példának okáért Porkoláb az inszurrekciós költészet kollektív kiadására vonatkozó elképzelésével. A Szaicz Leó *Magyar Világát* filológusként feldolgozó Doncsicz Etelka szövege, amely a kéziratból kiindulva állapítja meg a szöveg keletkezésének idejét, helyét az életműben, jelentőségét a korszak társadalmi-politikai kontextusát figyelembe véve ugyancsak megtalálná a helyét a nem szépirodalmi szövegeket tárgyaló írásközösség között; a legszorosabb párhuzamot talán a szövegkiadás problémáját tulajdonképpen

szintén nem érintő Batori-tanulmánnyal mutatja. Egyedül Hermann Zoltán a Himfy-verseket a monotonia és egyregiszterűség vádjá alól felmenteni próbál, s ennek érdekében többek között a Kisfaludy-versek hangnemváltkozásait, szintaxisát, a Himfy-strófa szerkezetét vizsgáló, az említett strófaszerkezet néhány magyar és európai előzményét és párhuzamát áttekintő tanulmánya hat a szerkesztők által felállított kategóriák valamelyikébe nehezen besorolhatóknak.

Ezzel együtt és ennek ellenére nem fér kétség ahhoz, hogy aligha lenne tartható az a vád, hogy mindmiatt a kötet alkalmatlan volna a már említett funkció betöltésére, nem felelne meg a már említett célnak. Összességében tehát elmondható, hogy a kötet rálátást biztosít a korszak szövegeit érintő, jelenleg zajló, textológiai-filológiai természetű kutatásokra, ahogy azokra az elméleti megfontolásokra is, melyek ezeket megalapozzák, éppen multiperspektivikus vagy talán még inkább sokfokúsú jellegéből adódóan, méghozzá egy alapjában véve jól strukturált formában.

Boér Máté

Életterünk, a nyelvünk

*Péntek János: Történekek a nyelvben a keleti végeken. II.
Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kvár 2016. 348 old.*

A cím ismerősen csenghet azok számára, akik a nyelvészeti szakkönyvek feltűnését a könyvpiacra figyelemmel kísérik. 2015-ben jelent meg a műfajilag nehezen besorolható mű I. kötete, rá egy évre pedig a II., amelyről a jelen írásban referálni kívánok. Röviden, előzetesként érdemes szót ejteni arról, hogy a nyitókötet szövegei, amelyek nagyrészt elhangzott előadások nyomtatott változatai, valamint cikkei elsősorban a nyelvész kutatót és egyetemi tanárt hozzák közel az olvasóhoz, aki bepillantást enged „műhelyébe”, felvilágosítja azokat az aspektusokat, amelyek az utóbbi időben foglalkoztatják e sokrétű tudományág

hajtásaiból. Amint a cím is sugallja, a szerzőt elsősorban a teljes magyar nyelvterület keletre eső területei érdeklik, és a megfogalmazás megengedi, hogy a keletiségbe beleértődjék egész Erdély területe, sőt Moldva magyarlakta vidékei is. Keleti peremvidéken vagy végvidéken az átlagos magyar olvasó vagy akár kutató általában automatikusan Székelyföldet érti, és ebbe a könyvbe belelapozva rádöbbenhet arra, hogy a kifejezések, fogalmak határai képlékenyek, tágíthatóak vagy szűkíthetőek, és olyan konnotációkat hozhatnak fel, amelyek a világlátását is alakíthatják. Például szembesülhet azzal, hogy újra és újra megfeleledkezik, mint

András Zselyke (1978) – nyelvész, tudományos munkatárs, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézete, Kolozsvár, azselyke@yahoo.com